

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

PLOTIN

PLOTIN
Razine našeg ja

FRANCIS BACON
O SMRTI

Sustavni pogled na
obrazovanje

PARSIFAL

4

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

11 | 2022. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

4 PLOTIN – OSNIVAČ NEOPLATONIČKE ŠKOLE

Biljana Popović

9 PLOTIN – RAZINE NAŠEG JA

Pierre Hadot

12 SUSTAVNI POGLED NA OBRAZOVANJE

Sabine Leitner

14 PARSIFAL

Nataša Žaja

19 Francis Bacon O SMRTI

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić,
Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branko Zorić, Damir Krivdić

Lektura: Branka Žaja

Tehničko uredništvo:
Svjetlana Pokrajac, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:

NOVA AKROPOLA - kulturna udruga

Ilica 36, 10000 Zagreb

Tel: 01/481 2222

web: www.nova-akropola.hr

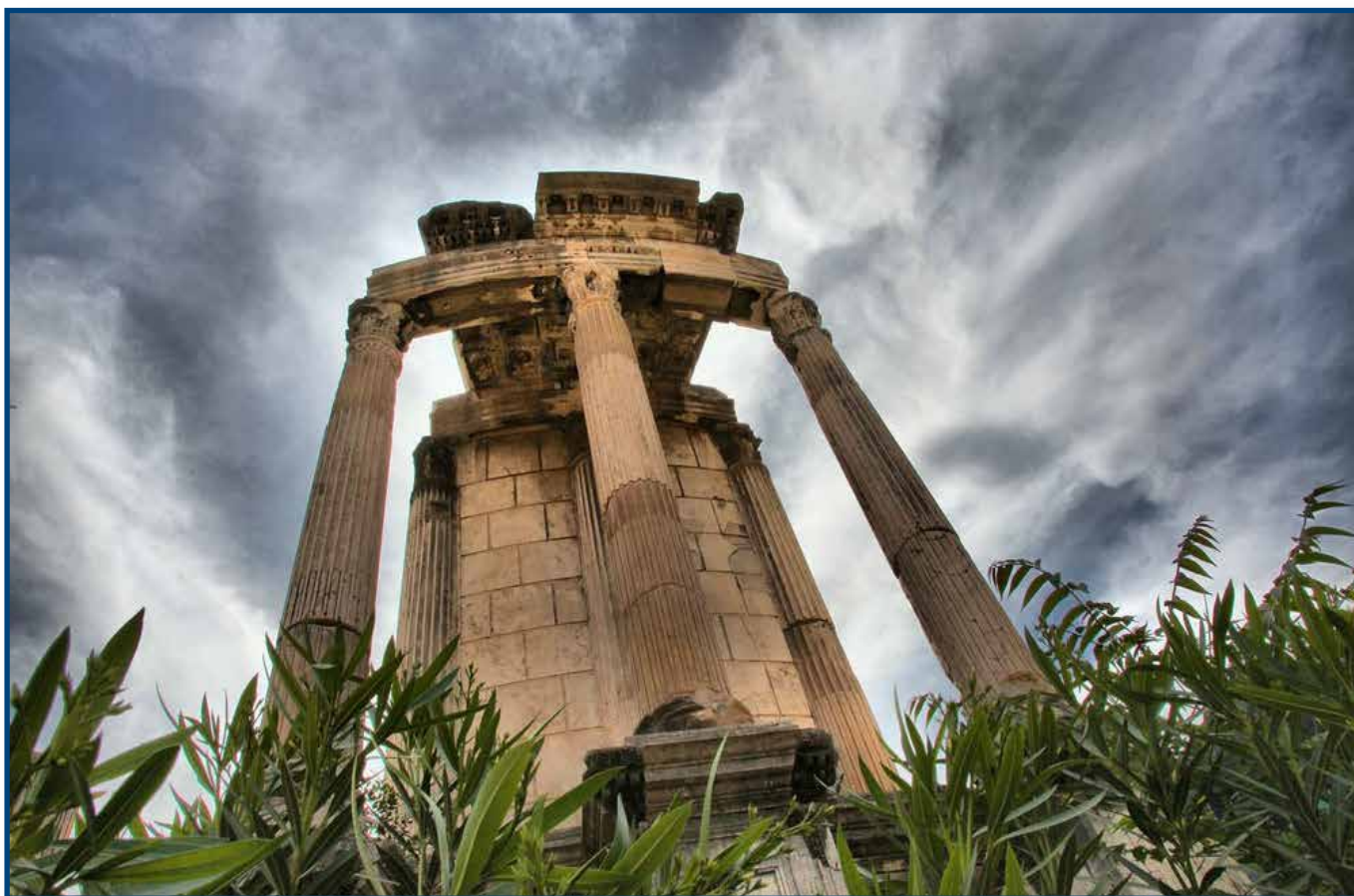
e-mail: info@nova-akropola.com

9

12

14

19

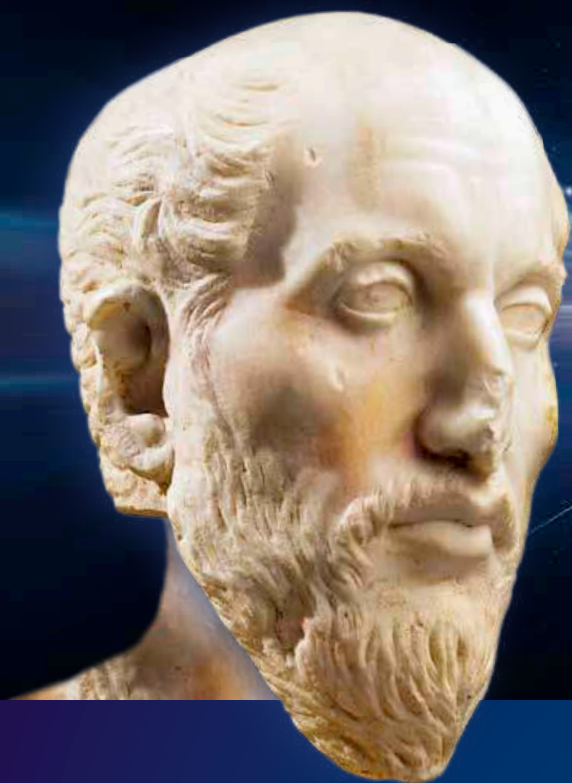

Povodom Svjetskog dana filozofije ovaj smo broj posvetili Plotinu čije se nastojanje sastojalo u tome da ponovno vrati težište čovjekove svijesti na vječna ljudska pitanja pomoću kojih može otpočeti sigurni, ali dugotrajni put izlaska iz začaranog kruga iluzija i patnji.

Plotin je živio i djelovao u vremenima duboke krize, nutarnjeg, a zatim i izvanjskog urušavanja tadašnje civilizacije, brojnih duhovnih previranja i različitih struja mišljenja, nestajanja moralnih vrijednosti, gašenja starih središta znanja i gubitka mnogih kulturnih postignuća, dok ona nova još nisu bila stvorena... No to su za njega bile samo okolnosti koje ga nisu zaustavile u potrazi za mudrošću i nastojanju da oživi velika učenja prošlosti. Naprotiv, upravo takvo ozračje potaknulo ga je da nakon godina predanog traženja i učenja osnuje neoplatoničku školu jer je uvidio koliko je neophodna potreba za istinskim znanjem i uspostavljanjem jasnog sustava vrijednosti.

Pierre Hadot, jedan od najvećih suvremenih autoriteta za Plotinovu filozofiju, kaže kako je *njegova izvanredna snaga duha proizlazila iz morala i kako je sve radio... da bude u stanju potpune raspoloživosti prema drugima*. Pokretač njegovih nastojanja bila je briga za ono najbolje što svaki čovjek ima i tome se nesebično stavio na raspolaganje čitavim bićem. U nestabilnim i dekadentnim vremenima, što više može napraviti čovjek osim da sam, bez obzira na okolnosti, bude primjer? Primjer postojanosti, uporne potrage za višim, duhovnim vrijednostima ljudskog bića i transcendentnim izvorom svega...

Uredništvo

PLOTIN

Osnivač neoplatoničke škole

Biljana Popović

Plotinovo doba poklapa se s početkom kraja antičke civilizacije i formiranjem kršćanstva. U golemom Rimskom Carstvu sve se više gubio unutrašnji impuls koji ga je pokretao, a kao posljedica toga dolazi do duhovnih previranja i nastanka velikog broja sekti. Misterijska središta znanja, koji su bili pokretači antičke kulture, počinju umirati, a politika i religija sve se više udaljavaju od etike. Ukratko, dolazi do pada sustava vrijednosti, stara kultura i civilizacija počinju se urušavati, a nove još nisu stvorene. U takvom dekadentnom Rimu Plotin osniva neoplatoničku školu, u kojoj će čitav svoj život posvetiti učenju i prenošenju znanja.

Plotinov život

O njegovom životu znamo vrlo malo i to iz životopisa kojeg je sastavio njegov učenik Porfirije. Rodio se u Likopolisu u Egiptu oko 205. godine. O njegovoj mladosti ne znamo ništa jer je izbjegavao govoriti o svom

podrijetlu, a prvi ga put susrećemo u Aleksandriji kada već ima 28 godina. U Aleksandriji tog vremena susretala se filozofija Istoka i Zapada te raznorodna učenja. Tragajući za smislom života, Plotin je slušao različita filozofska predavanja u nadi da će pronaći pravog učitelja koji će mu pomoći. Doživljavao je razočaranja sve dok nije upoznao lučkog radnika Amonija Saka. Čim je čuo njegov govor, Plotin je rekao: "Ovo je čovjek kojeg sam tražio!"

Amonija Saka su nazivali *theodidaktos*, tj. "od Boga poučen", jer je navodno odgovore na duboka filozofska pitanja dobivao kroz snove i vizije. On je oko sebe okupio nekolicinu učenika koji su put do njega pronašli ustrajnim traganjem, predanošću i spremnošću da sve podrede stjecanju spoznaje. U njegovoj školi proučavale su se i uspoređivale filozofije i religije svih naroda, od učenja Platona, Pitagore, Orfeja do vedantskih, zoroastričkih, budističkih i drugih učenja. Ovaj eklektički pristup nije značio uzeti ponešto od svakog učenja

i to složiti u određeni sustav, već njihovim proučavanjem nastojati naći ono što je u srcu svakog od njih, prodrijeti ispod površine i naći zajedničku bit koja ih povezuje. Amonije je naučavao da je izvor svih religija isti, da su one grane istog stabla, te je najvećim ciljem smatrao uspostavljanje univerzalnog bratstva. Svoje je učenje prenosio usmeno i prisegom obvezivao svoje učenike da ga ne zapisuju. Njegovi najpoznatiji učenici bili su Klement Aleksandrijski, Origen i Plotin.

Plotin je kod Amonija Saka proveo jedanaest godina. U namjeri da dođe do Indije i Perzije gdje je kanio bolje upoznati indijsku i perzijsku filozofiju, Plotin se pridružio vojnom pohodu cara Gordijana III. protiv Perzijanaca. Nakon neuspjelog pohoda u kojem je car ubijen, Plotin se vraća u Antiohiju¹, a otuda u Rim gdje se i nastanjuje. Tu je osnovao školu sličnu onoj Amonija Saka i počeo držati filozofska predavanja utemeljena na Platonovom učenju. Predavanja su mu bila nalik prijateljskom razgovoru, a iznosio ih je s velikim žarom pa su ih posjećivali i mnogi ugledni Rimljani.

Zbog svoje pravednosti i blagosti uživao je velik ugled, a vrlo je često bio okružen djecom koju su mu građani povjeravali na čuvanje. Njegov najistaknutiji učenik, Sirijac Porfirije, prenosi da je zračio moralnom čistoćom, dobrotom i blagošću, ali da nikada nije govorio o sebi, nije dopuštao da se načini njegova slika, te je čak zanemarivao i brigu o vlastitom tijelu.

U svojoj šezdesetoj godini pokušao je uz podršku cara Galijena u Kampaniji osnovati filozofski grad Platonopolis koji bi bio ostvarenje ideje pravedne države o kojoj je govorio Platon, ali mu to nije pošlo za rukom zbog careve smrti. Ubrzo nakon toga Plotin se zbog bolesti (neki oblik lepre) povukao na imanje svog prijatelja u Kampaniji, gdje je 270. godine dočekao kraj. Uz njega je bio samo njegov učenik i liječnik Eustohije, kojem je uputio svoje posljednje riječi: "Pokušaj Boga u sebi uzdići do onog božanskog u svemu".

Eneade

Zbog potrebe u radu s učenicima, Plotin je u zreloj dobi počeo zapisivati svoja predavanja i odgovore na pitanja svojih učenika. Njegovi zapisi nisu bili sistematizirani, niti su objašnjenja bila iscrpna, budući da su dopunjavana tumačenjima i raspravama vođenima u školi. Njegov učenik Porfirije tematski ih je povezao

u šest skupina od po devet spisa, jer je vjerovao da je sklad između brojeva šest i devet savršen, te ih je izdao tridesetak godina nakon Plotinove smrti. Tako je znanje i iskustvo stečeno u neoplatoničkoj školi u Aleksandriji i u školi u Rimu pretočeno u *Eneade*².

U nastavku neće biti govora o svakoj eneadi posebno, već ćemo dati prikaz osnovnih elemenata Plotinovog učenja kojim su *Eneade* prožete.

Plotinovo učenje

Plotin naučava o postojanju *Jednog* iz kojeg emanacijom proizlazi "kozmička trijada". Emanaciju Plotin opisuje kao "zračenje koje potječe iz njega, iz njega što miruje, kao sjaj Sunca koji ga okružuje kao da obilazi oko njega, zračenje koje se vječno rađa iz njega, dok ono miruje"³. Prva tvorevina Jednog je *Nous* (Duh), a možemo ga shvatiti kao potencijal svega što može nastati, sintezu svih snaga, latentni Univerzum. Iz prvog principa trijade, Nousa ili Duha, proistekao je drugi princip – *Duša svijeta*, koja ima stvaralačku moć. Duša svijeta utiskuje u materiju slike koje dobiva od Nousa, rezultat čega je treći princip trijade – *Kreacija* manifestiranog Univerzuma.

Istu ulogu koju trijada ima u Univerzumu ima i u mikrokozmosu, tj. na planu čovjeka. Odras trijade u čovjeku su duh, duša i tijelo.

Jedno

Jedno, Dobro ili Ono nazivi su za nešto što je prvo, korijen svega vidljivog i nevidljivog, neograničenog u prostoru i vremenu. U *Eneadama* se Jedno često naziva Bogom. Koristeći se razumom, čovjek ne može shvatiti Jedno zbog ograničenosti misaone spoznaje. Da bismo mogli shvatiti Jedno, moramo Mu biti slični jer, kako Plotin kaže, slično se spoznaje sličnim. Kako se postaje sličnim Jednom? Njega duša može spoznati tako što će se sjediniti s Njim.

Jedno ne smijemo zamišljati kao nešto gore, odvojeno od nas, jer je Ono prisutno u nama i oko nas. Jedno možemo prikazati kao središte kruga od koga potječu svi polumjeri.

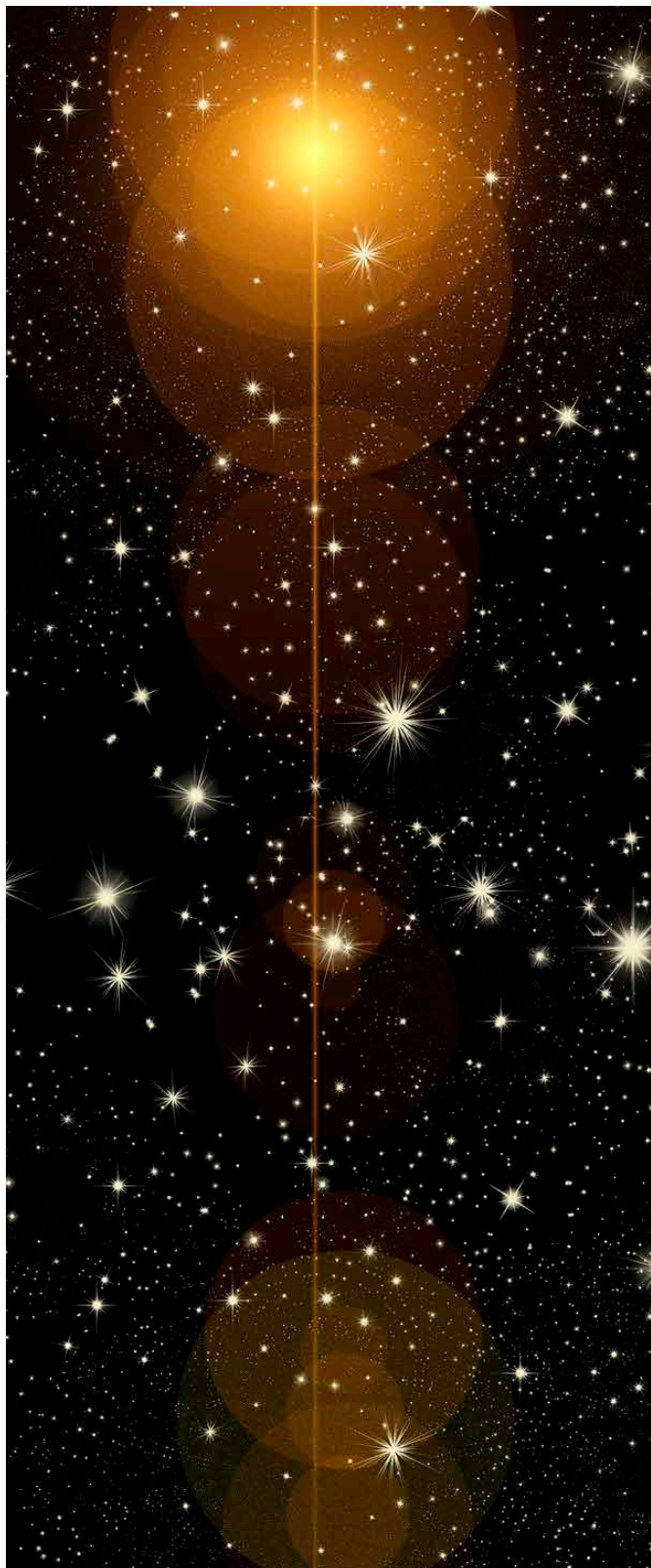
Možemo se pitati: "Što je Dobro?" Plotin kaže: "To je ono od čega sve zavisi i čemu sva bića teže zato što im je to počelo i zato što im je potrebno. Njemu ništa ne nedostaje, dovoljno je sebi zato što Mu ne treba

¹ Današnja Antakya u Turskoj, u blizini granice sa Sirijom.

² Riječ *Eneade* na grčkom znači "devetke", zbog devet spisa u svakoj skupini.

³ *Eneada* V. 5. 1. 29 – 32

ništa, mjera je svega i granica, pošto je dalo iz sebe Duh i bivstvo, dušu i život i umnu djelotvornost.¹⁴ Ono je prvi uzrok kojem sva bića teže kao svom dobru. Iz Jednog je sve nastalo, ali Ono nije ništa od toga. Ono je beskonačno, ali ne po veličini nego po moći. Jedno ne smijemo zamišljati kao nešto gore, odvojeno od nas, jer je Ono prisutno u nama i oko nas. Jedno možemo prikazati kao središte kruga od koga potječu svi polumjeri.

Duh ili Nous pripada inteligibilnom⁵ planu prirode. Čovjek svojim duhom može dosegnuti svijet ideja i doći do samog Duha. On je vječan, nepomičan i miran te obasjava dušu i čini je razumnom. Duh se nikada ne mijenja jer, "što će mu promjena kad mu je dobro?" Samo se nesavršeno mora mijenjati sve dok ne postigne svoju svrhu.

Plotin nam poručuje da trebamo gledati "gore" i težiti prema Duhu koji je naš kralj. Ljudski duh može "vidjeti" svog "oca" i nastoji Mu biti što sličnijim. Plotin nam kaže: "Svaku pojedinu stvar valja promatrati onim čime je treba opažati: nešto očima, drugo ušima, i tako dalje. I, treba vjerovati da se i duhom vidi nešto..."¹⁶ Kada djelujemo u skladu s njim, možemo jasnije vidjeti stvari, spoznati sebe i svijet oko sebe. Tada padaju velovi i ukazuje nam se Istina u svojoj punoj veličanstvenosti. Ne smijemo čekati da Duh "dođe" nama, ili da velovi nestanu sami od sebe, trebamo zauzeti aktivan stav. Moramo započeti avanturu upoznavanja samog sebe.

Čovjek svojim duhom može dosegnuti svijet ideja i doći do samog Duha. On je vječan, nepomičan i miran te obasjava dušu i čini je razumnom.

Duša

Oko duha se okreće duša i on je čini duhovnom. Duša ima dva dijela: višu dušu okrenutu prema duhu i nižu okrenutu prema tijelu, onome što je prolazno i propadljivo. Viša duša je spona između osjetilnog i nad-osjetilnog svijeta. Ona je kao ogledalo koje odražava ono čemu je okrenuto i treba biti mirna i čista da se odraz ne bi iskrivio i prikazao kao nešto drugo. Ako se duša okrene prema duhu, ona postaje slična božanskom. Tada će se moći sjećati onoga što nosi u sebi, a što nije bilo osvijetljeno.

Lijepa duša može svojim očima vidjeti ljepote koje se ne mogu opaziti osjetilima. Ljudi su skloni da ono što ne vide, što ne mogu dotaknuti, smatraju nepostojećim. Za shvaćanje više stvarnosti potrebna su suptilnija oruđa.

⁴ Eneada I. 1.8.1.

⁵ inteligibilno (lat. *intelligenter* – razborito), ono što je spoznatljivo samo duhom.

⁶ Eneada V. 5. 12. 1 - 5.

Dušu pomiješanu s tijelom Plotin naziva lošom dušom. Ona je često neumjerena, ispunjena strahom, nemirima, zavišću, tako da ne može opažati jasno jer je stalno okrenuta vanjštini, onome dolje i mračnom. Duša seli iz tijela u tijelo, sve dok ne postigne svoju svrhu, tj. dok ne postane čista i sjedini se s izvorom. Svaka duša dobiva mjesto kakvo zaslužuje, a pri tome se ne uzima u obzir samo ovaj život, već i prethodni ciklusi rađanja. Plotin s tim u vezi kaže: "Ne treba zanemariti niti prihvaćeno mišljenje da se ne uzima u obzir stalno sadašnjost već i prethodne krugove rađanja, a i budućnost, te da se na osnovu toga određuje vrijednost duša i mijenja im se sudbina. Od onih koji su ranije bili zli gospodari čini robove, čini to i zato što je za njih to korisno."⁷ Zbog toga se ne smijemo žaliti na okolnosti u kojima živimo i govoriti kako je to nepravedno. Ovo nije osveta već pravda.

Naša je duša zarobljena, okovana u tijelu, ali i pored toga Plotin ne savjetuje da se sažalijevamo, tugujemo, već, naprotiv, govori da duše i u ovom svijetu mogu biti sretna i da nije krivo mjesto, već njihova nemoć. Da bismo pročistili dušu, moramo razvijati vrline. Kada odbacimo sve što je višak, ostat će ono istinsko i neprolazno.

Svaka pojedinačna duša proizlazi iz Duše svijeta koja je jedna. Ona daje sebe svemu, a ipak ostaje jedna, kao što Sunce daje svjetlost, ali i dalje ostaje jedinstveno i nepromijenjeno. Duša svijeta je jedna, ali je istovremeno i mnoštvo jer se nalazi u svim bićima kojima daje život.

Tijelo

Da bi tijelo uzelo udjela u životu, duša mora sići u njega i izgubiti svoja krila. Plotin kaže da filozof ne treba zanemariti tijelo, već mu mora pružiti što mu je neophodno sve dok se ne odvoji od njega. Tu se nameće temeljno pitanje: što je tijelu neophodno? Plotin kaže da muzičar nosi liru sve dok se njome može služiti, a kada više ne bude mogao, ostavit će je kraj sebe i zapjevati bez instrumenta...

U opažajnim stvarima postoje ljepote koje ne smijemo odbacivati, ali moramo težiti prema višim ljepotama. Jer, ne smijemo zaboraviti da mi nismo samo tijelo.

Vrine

Plotin kaže da su vrline potrebne da bi se duša pročistila i postala slična onom božanskom koje je čisto. One pripadaju zajednici duše i tijela, a do njih se dolazi vježbom. Stjecanje vrlina je u našoj moći jer su rezultat naših odluka i izbora. Da bi mogli stjecati vrline, moramo točno znati što je neka vrлина. Tek kada

znamo što je npr. hrabrost, pravednost, možemo to nastojati buditi u sebi.

Vrine oslobađaju čovjeka i one su ostvarenje onog najboljeg u umu. Vrine su djelatnosti usmjerene prema duhu koji dušu čini skladnom i lijepom.

Platon je govorio da zla nužno nastanjuju smrtnu prirodu i da trebamo od njih pobjeći. Da, ali kako? Svakako ne promjenom mjesta, već usmjeravanjem očiju duše prema onome što joj je srodno, prema duhu, čime se odvajamo od tijela, a približavamo sebi. Plotin kaže: "Njeno dobro /duše/ je da bude s onim što joj je srodno, a zlo da bude sa suprotnim. S njim, dakle, mora biti nakon što se pročistila i postići će to kad se okrene. (...) Je li to onda njezina vrлина? To je ono što u njoj postaje na osnovu okretanja (...) Zar nije imala to što gleda i zar se ne sjeća? Imala je, no to nije bilo djelatno, već je ležalo na strani neosvijetljeno"⁸. Vrine oslobađaju čovjeka i one su ostvarenje onog najboljeg u umu. Vrine su djelatnosti usmjerene prema duhu koji dušu čini skladnom i lijepom. Nakon vrlina dolazi mudrost.

Odnos filozofa prema opažajnom svijetu

Plotin nam govori da ovaj svijet trebamo shvaćati kao kazališnu scenu, da mi trenutno igramo dodijeljenu nam ulogu i da moramo prihvatiti sve što nam se događa. Svaki čovjek treba dobro odigrati svoju ulogu, ali se s njom ne smije poistovjetiti. "... A kada se ljudi, koji su smrtni, oružjem bore u redu lijepog izgleda, kao što to u šali čine u plesu pod oružjem, oni očituju da je sva ljudska ozbiljnost djetinja igra i obznanjuju da smrt nije ništa strašno, a da umrijeti u ratu ili bitkama znači malo ranije uzeti ono što se u starosti inače događa, brže otići i ponovno doći..."⁹ Kada bismo na ovaj način mogli sagledavati život, mnoge bi nam stvari bile manje dramatične.

U vidljivom svijetu čovjek nužno živi u zajednici s tijelom koje mu donosi mnoge nevolje, ali Plotin smatra da nevolje nisu nekorisne, već upravo suprotno.

⁷ Eneada III. 2. 13. 1 - 5.

⁹⁸ Eneada I. 2. 4. 15.

⁹ Eneada III. 2. 15. 32 - 57.

Naime, ne smijemo zaboraviti da čovjek u okviru danih okolnosti uvijek ima slobodu izbora. On može izabrati nadići bol, da ne promatra stvari kao većina ljudi, da bude veseo, uljudan, hrabar. Čak i ako nas zadesi velika nevolja, mi se možemo držati časno i dati primjer drugima. Da ne znamo što je zlo, ne bismo znali ni kakvo je dobro vrlina. Sunce sija i u vidljivom svijetu i ne smijemo biti šišmiši koji se skrivaju od njega. Filozof mora moći vidjeti ljepotu iza opazajnih stvari, mora osjetiti ushićenje kada u nekom prepozna veličinu duše, pravednost, hrabrost, svetost.

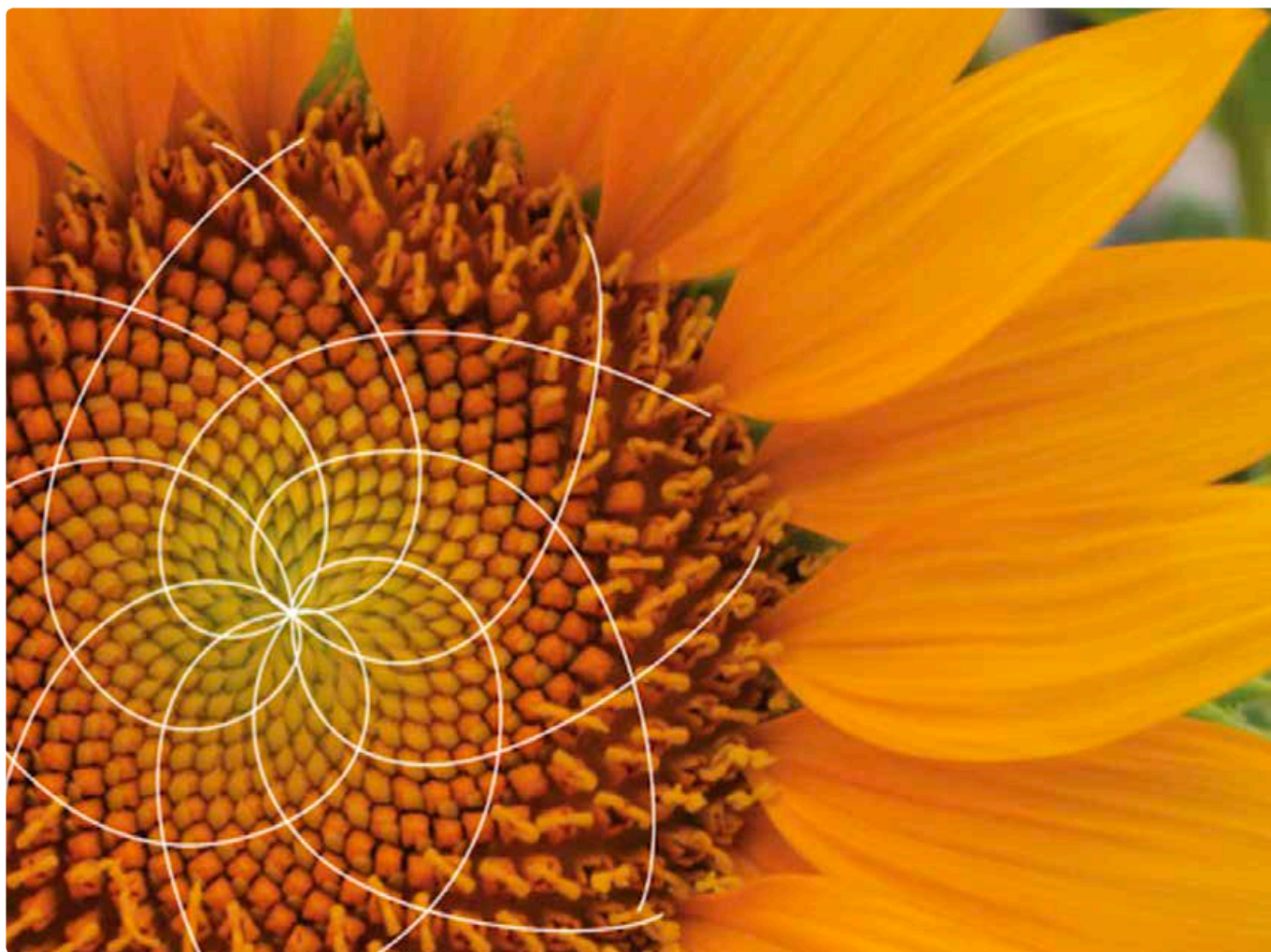
Mjesto i uloga čovjeka u kozmosu

Plotin naglašava da je sve u kozmosu živo, da je kozmos ispunjen besmrtnim bićima. Besmisleno je smatrati da je samo ljudska duša besmrtna, a da čitavo "nebo", iako tamo primjećujemo pravilnost i uredenost, nema udjela u tome. Teško nam je riješiti se antropocentrizma koji je duboko ukorijenjen u našoj podsvijesti, shvatiti da mi nemamo ekskluzivno pravo na besmrtnost, da se sve ne okreće oko Zemlje i čovjeka. Jedno od mnogobrojnih bića je i čovjek, koga

Plotin stavlja između bogova i zvijeri. Iako čovjek ima skromnu ulogu na velikoj kozmičkoj sceni, on treba zauzeti aktivan stav i nastojati spoznati sebe i svijet oko sebe, a ne jadikovati i čekati da mu se dogodi ono što mu je suđeno. Čovjek posjeduje mogućnost izbora. Od

Filozof mora moći vidjeti ljepotu iza opazajnih stvari, mora osjetiti ushićenje kada u nekom prepozna veličinu duše, pravednost, hrabrost, svetost.

onog što čini i kako živi "ovdje" ovisi njegova budućnost. Ako se prepusti ugodama, strastima i ispunjavanju prohtjeva tijela, to vodi propadanju njegove duše, tj. ona zaboravlja odakle potječe i kamo mora ići. Ona tada živi kao uspavana... Budna, ona žuri da napusti "ovdašnji" svijet i vrati se odakle je potekla. Prava djelatnost duše nije briga o tijelu, nego o sebi i svom jedinstvu sa sveopćom dušom i stapanju s Jednim. ☸

Plotin

RAZINE NAŠEG JA

Ali mi... Tko smo mi?

Plotin se sramio što živi u tijelu¹. Tako Porfirije počinje priču o životu svojeg učitelja. No, nemojmo zbog toga brzati s dijagnosticiranjem neke bolesne crte kod našeg filozofa. Ako se i radi o psihozi, to nije ona cijele jedne epohe, kao što sam nekoć mislio i kao što se prečesto misli, nego ona koja je bila svojstvena jednoj određenoj duhovnoj i književnoj sredini tog doba. U prva tri stoljeća kršćanske ere šire se gnoze i misterijske religije. Čovjek se na ovom svijetu osjeća kao stranac, kao da je prognan u svoje tijelo i osjetilni svijet. Ovome je dijelom pridonijela popularizacija platonizma: tijelo se smatralo grobom i tamnicom, duša se od njega mora odvojiti jer je srodna vječnim idejama, a naše pravo ja je čisto duhovno.

Treba uzeti u obzir i astralne teologije: duša je nebeskog podrijetla i u ovaj je svijet sišla zvjezdanim putovanjem tijekom kojeg se obavijala sve grubljim omotačima, od kojih je posljednji ovo zemaljsko tijelo.

Pod utjecajem raširenog platonizma, osjeća se stanovita odbojnost prema tijelu. To je uostalom i bio jedan od razloga za pogansko protivljenje misteriju inkarnacije. Porfirije jasno kaže:

*Kako prihvatiti da je ono božansko postalo embrij, da je nakon rođenja stavljeno u pivoje, svo prljavo od krvi, žuči i još goreg?*²

No, i sami će kršćani brzo uvidjeti da se taj argument može okrenuti protiv onih koji su, poput platoničara, vjerovali u predegzistenciju duša u višem svijetu:

*Ako su duše, kao što se govori, od roda Gospodina, živjele bi uvijek na Kraljevu dvoru i nikada ne bi napuštale to blaženo mjesto... nikada ne bi nepromišljeno zalazile u ove zemaljske krajeve gdje žive u neprozirnim tijelima, pomiješane s krvi i tjelesnim tekućinama, u mješinama izmeta, u nečistim posudama urina*³.

Može se reći da sve filozofije toga doba nastoje objasniti tu prisutnost božanske duše u zemaljskom tijelu i odgovoriti na tjeskobno pitanje ljudi koji se osjećaju kao stranci u ovom svijetu.

*Tko smo bili? Što smo postali? Gdje smo bili? Kamo smo bačeni? Kamo idemo? Otkuda nam dolazi oslobođenje?*⁴

I u samoj Plotinovoj školi neki su na to gnostičko pitanje davali gnostički odgovor. Po njima, duše su

¹ V.P. 1, 1.

² Porfirije, *Protiv kršćana*, frag. 77.

³ Arnobije, *Protiv pogana*, II., 37.

⁴ Klement Aleksandrijski, *Izvadci iz Teodota*.

pale u osjetilni svijet uslijed drame na koju nemaju utjecaja. Zla Sila stvorila je osjetilni svijet. Duše, djelići duhovnog svijeta, u njemu su zarobljene protiv svoje volje. No, budući da dolaze iz duhovnog svijeta, one zadržavaju svoju duhovnu prirodu. Njihova nesreća samo proizlazi iz mjesta na kojem su se zatekle. Kada na koncu svijeta zla Sila bude poražena, njihovim će mukama doći kraj. Vratit će se u duhovni svijet, u *Pleromu*. Spasenje duše dolazi dakle izvana, sastoji se u promjeni mjesta i ovisi o borbi između viših sila.

*

Plotin se u svojim govorima i spisima žestoko protivio ovom učenju koje je, kiteći se platoničkim perjem, prijetilo da zavede njegove učenike. Naime, unatoč površinskim sličnostima, njegovo je temeljno iskustvo dijametralno suprotno stajalištu gnostika.

Plotin, kao i gnostici, i u tijelu osjeća da je i dalje ono što je bio prije nego što je dospio u tijelo. Njegovo ja, njegovo istinsko ja nije od ovog svijeta. No on ne mora čekati kraj osjetilnog svijeta da bi se njegovo ja, duhovno u svojoj biti, vratilo u duhovni svijet. Taj duhovni svijet nije neko nadzemaljsko ili nadkozmičko mjesto razdvojeno nebeskim prostranstvima. Nije niti neko prvobitno, nepovratno izgubljeno stanje u koje ga može vratiti samo božanska milost. Ne, taj duhovni svijet nije ništa drugo do njegovo najdublje ja, a može ga se neposredno dosegnuti povlačenjem u sebe.

Budeći se često iz vlastitog tijela u samoga sebe⁵, nalazeći se tada izvan svega ostaloga, a u sebi, kontemplirajući čudesnu ljepotu, uvjeren u najvećoj mogućoj mjeri da pripadam višem svijetu, doživjevši najplemenitiji život, postavši istovjetan božanskom, učvršćen u njemu, ostvarivši to najviše djelo i smjestivši se iznad svake druge duhovne stvarnosti, kada, nakon tog mirovanja u božanskom, ponovno padam iz Duha u racionalno razmišljanje, pitam se: kako sam se ikada mogao ponovno spustiti, kako je moja duša uopće mogla ući u tijelo, ako je već u tijelu takva kakvom mi se prikazala. (IV. 8, 1, 1.)

Ovdje je zapravo riječ o mističnom iskustvu vizije našeg ja u kojem čovjek kao da se identificira s božanskim Duhom u stanju *čudesne ljepote*, i u kojem je svjestan da živi na višoj razini života i djelovanja. Još

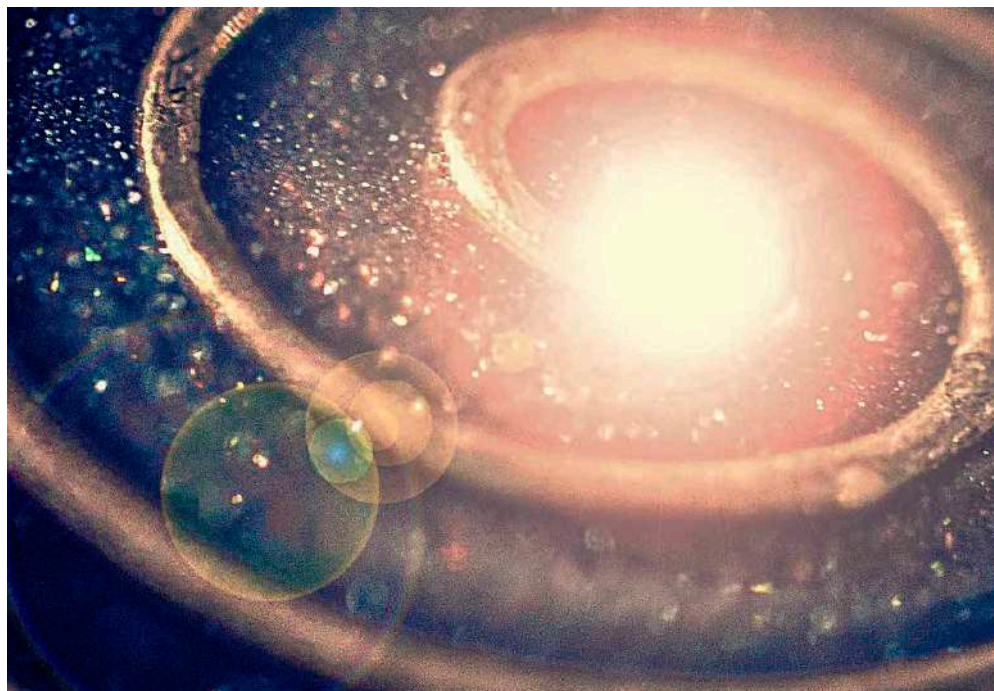
nije riječ o dodiru s najvišim Principom, Jednim ili Dobrom, nego s onim što se nalazi na prvoj nižoj razini: Duhom. Plotin ovdje govori o povlaštenim trenucima, ne o trajnom stanju. Tada se događa svojevršno buđenje: nešto što je do tada bilo nesvjesno preplavljuje polje svijesti. Ili bolje rečeno, čovjek se nađe u stanju koje obično ne doživljava, djelujući na način koji nadilazi njegove uobičajene oblike svijesti i način razmišljanja. No, nakon tih kratkotrajnih bljeskova, razmišljajući o onome što mu se dogodilo, on je obuzet čudom što je ponovno onakav kakav je bio, živ u svojem tijelu, svjestan sebe.

To nutarnje iskustvo Plotin izražava jezikom koji je u skladu s platoničkom tradicijom. Smješta sebe i svoje iskustvo unutar hijerarhije stvarnosti koja se proteže od najviše razine, Boga, do najniže razine, materije. Ljudska se duša prema tom učenju nalazi u srednjem položaju, između stvarnosti koje su niže od nje, materije, tjelesnog života, i viših stvarnosti, čisto duhovnog života, svojstvenog božanskoj inteligenciji, i još više, čistog postojanja principa svih stvari. Po tom modelu koji odgovara hijerarhiji platoničke tradicije, nijedan stupanj stvarnosti ne može se objasniti bez višeg stupnja: jedinstvo tijela bez jedinstva duše koja ga pokreće; život duše bez života višeg Uma koji obuhvaća svijet platoničkih Oblika i Ideja i koji prosvjetljuje dušu i omogućuje joj da misli; život samog Duha bez plodne jednostavnosti božanskog i apsolutnog Principa.

No, ono što nas ovdje zanima jest to što se sav taj tradicionalni jezik koristi da bi se izrazilo nutarnje iskustvo. Te razine stvarnosti postaju dakle razine nutarnjeg života, razine našeg ja. Ovdje nailazimo na središnju Plotinovu intuitivnu spoznaju: čovjekovo ja je nepovratno odvojeno od svojeg vječnog modela, onog koji postoji u božanskoj misli. To istinsko ja, to ja u Bogu, nalazi se u nama. U određenim povlaštenim trenucima koji povećavaju našu nutarnju napetost, poistovjećujemo se s njime, postajemo taj vječni ja; dirnuti smo njegovom neizrecivom ljepotom. Poistovjećujući se s njime, poistovjećujemo se sa samom božanskom Misli u kojoj se ono nalazi.

Ta povlaštena iskustva otkrivaju nam dakle da ne gubimo i da nikada nismo izgubili kontakt s našim

⁵ Sveti Ambrozije (u svojoj propovijedi De Isaac (O Izaku) IV, 11, Corp. Script. Latin, sv. XXXII, Beč, 1897. str. 650, 15.-651,7) uspoređuje tu Plotinovu ekstazu s ekstazom svetoga Pavla (usp. II. Poslanice Korinćanima, 12, 1-4): Blažena je duša koja pronikne u tajne Riječi. Jer, budeći se iz tijela, postajući strana svemu ostalom, ona traga u vlastitoj nutрини, ona istražuje ne bi li saznala kako bi mogla dosegnuti božansko biće. A kada ga napokon dosegne, nadilazeći svaku drugu duhovnu stvarnost, podiže u njemu svoje boravište i hrani se njime. Takav je bio Pavao koji je znao da je bio uznesen do raja; no nije znao je li bio uznesen u svojem tijelu ili izvan njega. Jer njegova se duša probudila iz svojeg tijela i udaljila, uzdignula iznad osjećaja i tjelesnih spona i, postavši time samom sebi stran, primio je u sebi neizrecive riječi koje je čuo, a nije ih mogao prenijeti jer, kaže, čovjeku nije dopušteno da govori takve stvari. Svetog Ambrozija iznenadilo je to što je, s jedne strane, sveti Pavao govorio da ne zna je li bio uznesen u svojem tijelu ili izvan njega, i što, s druge strane, Plotin govori o buđenju iz tijela. Ne oklijeva, dakle, opisati ekstazu svetoga Pavla riječima posuđenim od Plotinove ekstaze.

No, prije našeg rođenja bili smo tamo i bili smo neki drugi ljudi – neki od nas čak i bogovi – bili smo čiste duše, Duh, sjedinjeni sa sveukupnosti bitka, dijelovi duhovnog svijeta, bez odvojenosti, bez podjele: pripadali smo Svemu (a čak ni sada nismo od njega odvojeni).

No istina je da se sada, ovom čovjeku ovdje, pridodao drugi: on je želio postojati i pronašavši nas... dodijelio nam se i pridodao se onom čovjeku koji smo mi prvobitno bili... i tako smo postali dvojica i često više

istinskim ja. Uvijek smo u Bogu:

I, ako smijem kazati jasnije ono što mi se čini ispravnim unatoč tomu što misle drugi: ni naša duša nije posve utonula u osjetilni svijet, nego postoji jedan njezin dio koji vječno boravi u duhovnom svijetu. (IV. 8, 8, 1.)

Ako je to tako, sve je u nama i mi smo u svemu. Naše ja proteže se od Boga do materije jer mi smo istodobno i u onom gore i u ovom dolje.

Kao što kaže Plotin, citirajući Homera, "naša glava u nebo upire"⁶. No, odmah se pojavljuje sumnja:

Ako u sebi imamo nešto tako veliko, zašto toga nismo svjesni, zašto te snage ostavljamo nedjelatnima? Zašto ih neki ljudi nikada ne učine djelatnima? (V. 1, 12, 1.)

Plotin na to odmah daje odgovor:

To je zato što se sve ono što je u duši ne opaža odmah, nego dolazi do "nas" tek kada dotakne naša osjetila. Bilo koja djelatnost koja ne dotiče naša osjetila ne prenosi se cijelom dušom: mi smo je nesvjesni jer ljudskom je biću svojstveno i osjetilno opažanje; čovjek nije samo dio duše, nego cjelina. (V. 1, 12, 5.)

Nismo, dakle, svjesni te naše više razine koja je naše ja u božanskoj Misli ili, bolje rečeno, koja je božanska Misao našeg ja, premda je ona tek dio – najviši dio – naše duše.

Može li se uistinu reći da smo mi nešto čega nismo svjesni? I kako objasniti tu nesvjesnost?

Ali mi... Tko smo "mi"? Jesmo li mi dio duše koji vječno boravi u Duhu, ili smo ono što joj se pridodalo i što je podložno promjenama u vremenu?

nismo onaj koji smo bili prije nego smo onaj s kojim smo se poslije združili: čovjek koji smo bili više nije djelatlan i na neki način nije prisutan. (VI. 4, 14, 16.)

Svijest je točka gledišta, središte perspektive. Za nas se naše ja podudara s tom točkom odakle nam se otvara pogled na svijet ili na našu dušu: drugim riječima, da bi neka psihička djelatnost bila naša, ona mora biti svjesna. Svijest – i naše ja – nalazi se dakle, poput neke sredine ili međuprostora, između dvaju područja sjenki koja se prostiru iznad i ispod nje: tihog i nesvjesnog života našeg ja u Bogu i tihog i nesvjesnog života tijela. Razumom možemo otkriti postojanje te više i niže razine. No, nećemo uistinu biti ono što jesmo dok god toga ne budemo svjesni. Kada bismo mogli postati svjesni života duha, osjetiti bilo tog vječnog života u nama, kao što možemo, ako obratimo pozornost, osjetiti bilo našeg fizičkog srca, tada bi život duha preplavio polje naše svijesti, postao bi uistinu mi, postao bi uistinu naš život:

Djelatne su prema onome gore⁷, a utječu na nas samo ako dopru do središnjeg dijela [=svijesti]. Što dakle? Nismo li mi također ono što se nalazi na višoj razini od tog središnjeg dijela? Naravno, ali moramo toga biti svjesni. Jer ne koristimo uvijek ono što posjedujemo, nego tek kada usmjerimo središnji dio duše ili prema gore ili u drugom smjeru, ili kada ostvarimo ono što u nama postoji tek u potencijalu. (I. 1, 11, 2.) ☞

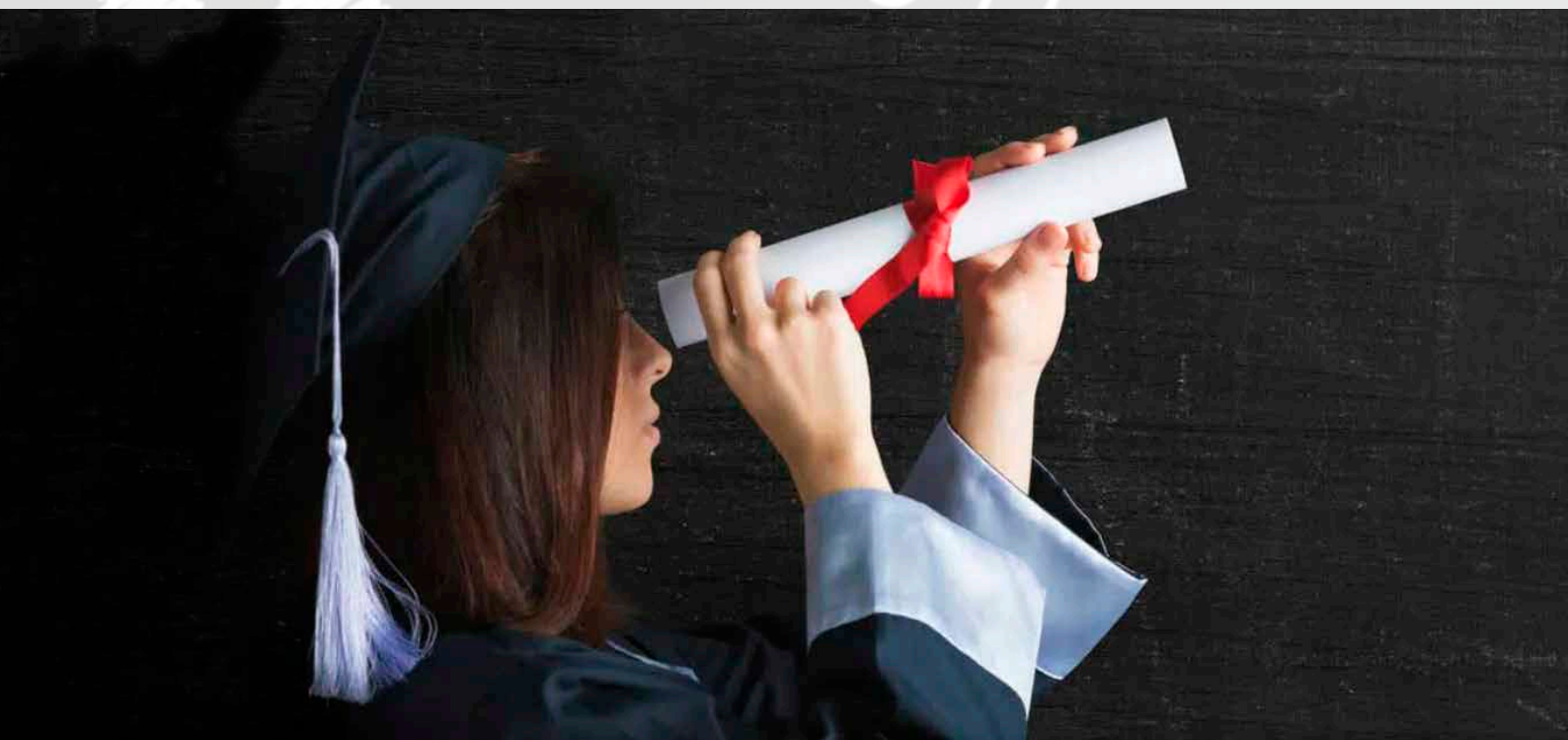
Izvor: Pierre Hadot, Plotin – Jednostavnost pogleda, II. poglavlje, Nova Akropolis, 2010.

⁶ IV. 3, 12, 5; usp. Homer, *Ilijada*, IV, 443, i Platon, *Timej*, 90 a.

⁷ Plotin često koristi izraz ekei – gr. gore da označi transcendentni svijet, to jest Jedno i Duh koji sadrži svijet Oblika.

SUSTAVNI POGLED NA OBRAZOVANJE

Sabine Leitner

Zanimljivo je promotriti obrazovni sustav kao sustav i usporediti 'sustavna i 'redukcionistička' gledišta. S redukcionističkog gledišta, cjelina je zbroj njezinih dijelova, a da bi se problemi mogli riješiti, dijelove je potrebno proučiti odvojeno i "popraviti" ih.

Razmatrajući obrazovni sustav, lako možemo vidjeti da su se problemi rješavali na ovaj tradicionalan način: pristupom "popravljanje dijelova" s promjenama u kurikulumu ili postupcima vrednovanja; pristupom

"popravljanje ljudi" gdje je fokus na obučavanju zaposlenika i profesionalnom razvoju, te pristupom "popravljanje škole" u kojem su se poboljšavale "neuspješne" škole.

Međutim, iskustvo je pokazalo da pokušaj rješavanja samo simptoma nije bio uspješan te da je obrazovni sustav u većoj krizi nego prije. Brojni su dokazi

Prema sustavnom gledištu, sustav je kompleksna cjelina u kojoj je cjelina više od zbroja njenih dijelova.

ove krize: poslodavci i sveučilišta žale se na nedostatak vještina i prilagodljivost mladih; učitelji napuštaju profesiju u sve većem broju, stope depresije i tjeskobe u posljednjih dvadeset pet godina među tinejdžerima porasle su za 70% (!), a sve je više pokazatelja da školski sustav pridonosi toj krizi mentalnog zdravlja.

S druge strane, prema sustavnom gledištu, sustav je kompleksna cjelina u kojoj je cjelina više od zbroja njenih dijelova. Sinergija koja postoji može se objasniti samo u njejoj cjelovitosti. Svi su elementi posloženi u zajedničku svrhu i svi su dijelovi međusobno povezani

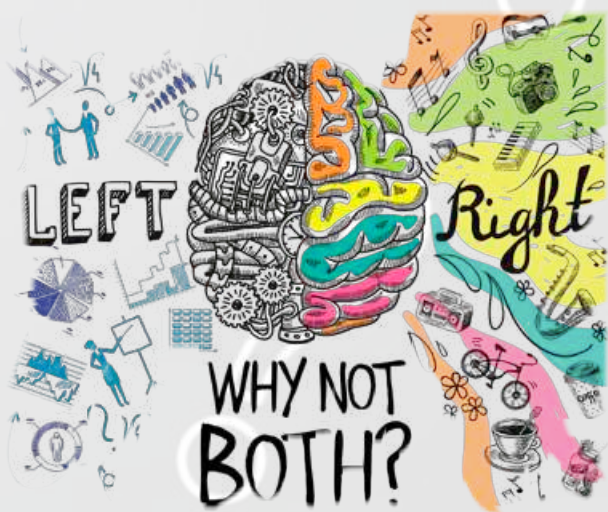
i međusobno ovisni. Svaki problem će utjecati na cijeli sustav, a to ukazuje da uzrok problema leži u cijelom sustavu, a ne u njegovom pojedinačnom dijelu. Dru- gim riječima, uzrok sustavnog problema nije "pogreška" pojedinca ili određenog dijela, već je svojstven sustavu.

Uzrok sustavnog problema nije "pogreška" pojedinca ili određenog dijela, već je svojstven sustavu.

Stoga bi polazište za rješavanje problema trebao biti ukupni sustav. Kako se mogu rješavati problemi sa sustavnom perspektivom? Prema znanstvenicima sustavnog pristupa, trebamo se osvrnuti na sustavne strukture da bismo otkrili temeljne sile i interakcije

Mentalne modele oblikuju vrijednosti, vjerovanja i stavovi, a na još dubljoj razini oni u konačnici počivaju na određenim filozofskim pretpostavkama o prirodi stvarnosti, prirodi ljudskog bića i načinu na koji svijet djeluje.

tih sila. Peter Senge zagovara proučavanje mentalnih modela koji su u osnovi sustavnih struktura. Mentalne modele oblikuju vrijednosti, vjerovanja i stavovi, a na

još dubljoj razini oni u konačnici počivaju na određenim filozofskim pretpostavkama o prirodi stvarnosti, prirodi ljudskog bića i načinu na koji svijet djeluje. Izvanredno je koliko stvari, koje bi se mogle smatrati potpuno praktičnima, zapravo ovise o dubokim filozofskim pitanjima.

A što je s mladima – što oni žele? Oni možda traže svrhu i značenje, a ne žele da ih se smatra alatima sustava i zupčanicima u kotaču...

Svaki je sustav posebno dizajniran za određenu svrhu, a obrazovni sustav dizajniran je u svrhu obrazo-

vanja. Međutim, ovdje leži srž problema. Učitelji, roditelji, učenici, lokalna vijeća, vladine politike, poslovni zahtjevi i tržišne snage, svi su povezani mrežom odnosa u svrhu obrazovanja. No, bi li se svi složili oko svrhe obrazovanja? Prema britanskom ministru školstva Nicku Gibbu, obrazovanje je "motor ekonomije", poslovni svijet želi dobro obučene ljude koji će "napra-

Većina učitelja želi vrednovati čitavo dijete i omogućiti mu da razvije svoj jedinstveni potencijal kao pojedinac.

viti posao", škole žele akademsku izvrsnost koja će ih podići na rang listama, mnogi roditelji žele pripremiti svoju djecu za život. A što je s mladima – što oni žele? Oni možda traže svrhu i značenje, a ne žele da ih se smatra alatima sustava i zupčanicima u kotaču...

Jedan od glavnih sustavnih problema je taj što različiti temeljni pogledi na svrhu obrazovanja "razdvajaju sustav" i značajno otežavaju zadatak učitelja. Većina učitelja želi vrednovati čitavo dijete i omogućiti mu da razvije svoj jedinstveni potencijal kao pojedinac. Međutim, kao reakcija na prvu PISA-inu studiju OECD-a, vlade širom svijeta počele su težiti ka boljim rezultatima kako bi postale konkurentnije na međunarodnoj ljestvici.

Istovremeno, vlade reagiraju na sve izraženiju krizu mentalnog zdravlja među mladima i učiteljima koji su zatečeni između suprotstavljenih zahtjeva.

Je li svrha obrazovanja razvijati cjelokupni potencijal svakog djeteta, optimizirati akademske rezultate ili pripremiti mlade za tržište rada?

Ako se previše fokusiramo na akademska postignuća, fokus obrazovanja postaje vrlo sužen te se primjećuje i vrednuje samo akademski dio djeteta. No, što je s ostalim? Je li svrha obrazovanja razvijati cjelokupni potencijal svakog djeteta, optimizirati akademske rezultate ili pripremiti mlade za tržište rada? Koja je svrha obrazovanja? Odgovor na ovo pitanje neraskidivo je povezan s našim pojmom ljudskog bića. Samo istinski filozofsko sagledavanje ove teme pružit će nam potrebnu jasnoću i razumijevanje za rješavanje postojećih problema našeg obrazovnog sustava. I vjerojatno, svih drugih problema.

S engleskog prevela: Angela Glavan

PARSIFAL

Nataša Žaja

Usvom preko pedeset godina dugom opernom stvaralaštvu, Richard Wagner (1813.-1883.) ostavio je izniman trag, pokrenuvši još za života goleme reakcije. Izazvao ih je prije svega svojim nastojanjem za obnovom opere u njezinom istinskom značenju, budući da je opera njegova vremena ušla u sadržajnu i formalnu dekadenciju i pretvorila se u zabavu bogatih. Osnovni problem opere prve polovine XIX. stoljeća na koji ukazuje Wagner može se rezimirati njegovom rečenicom: "Zabluda opere je u tome što je u njoj sredstvo izraza (glazba) postalo ciljem, a cilj izraza (drama) postalo sredstvom."

Wagner reformira operu tako da gradi muzičku dramu koja objedinjuje tekst, muziku i scensku radnju u cjelovito umjetničko djelo čiji je izvor u "Vječno-Ljudskom, lišenom svake konvencionalnosti". Takvu

operu naziva *dramom budućnosti* i u njoj je u muzičkoj formi, poput labudeg pjeva, ponovno odjeknulo antičko kazalište. Wagneru su grčke tragedije i grčka kultura općenito bili posebna preokupacija, te je neprekidno isticao njihovu snagu sinteze umjetničkih formi kojim se može pokrenuti čovjeka, pretvarajući ga od gledatelja u sudionika ove, kako on kaže, velike drame čovječanstva.

Da bi jedna opera postala dramom budućnosti, motiv njene radnje mora proizlaziti iz mita jer su u njegovim simboličkim događanjima, za razliku od povijesnih činjenica, sačuvana sjećanja na ono što predstavlja "Vječno-Ljudsko". Gotovo sve njegove opere nastale su na temelju germanskih i skandinavskih mitova i legendi, te srednjovjekovnih epova. Načela obnovljene opere Wagner je, osim u brojnim

radovima, detaljno obrazložio u svom opsežnom djelu *Opera i drama* (1851.).

Ideja drame budućnosti, uz nužne formalne izmjene u strukturi opere, postaje prvi put izrazitije prisutna u njegovoj četvrtoj operi *Ukleti Holandez* (1841.-1843.) te u *Tannhäuseru* (1843.-1845.), i otada će je u svojim poznatim opernim ostvarenjima nastaviti usavršavati. *Lohengrin* (1845.-1848.) je prva opera u potpuno Wagnerovom stilu. Uslijedila je zatim čuvena tetralogija *Prsten Nibelunga*, stvarana dvadeset i šest godina, (1848.-1874.), koja se sastoji od opera *Rajnino zlato*, *Walküra*, *Siegfried* i *Sumrak bogova*. U prekidima rada na tetralogiji Wagner je napisao druga dva značajna djela: *Tristana i Izoldu* (1857.-1859.) i *Majstore pjevače* (1861.-1867.), a nakon dovršetka tetralogije nastala je posljednja opera *Parsifal* (1877.-1882.).

Legenda o Gralu, koja mu je već ranije poslužila u operi *Lohengrin*, još jednom ga je inspirirala za *Parsifala*. Prva skica *Parsifala* nastala je 1857. g. na temelju epa Wolframa von Eschenbacha iz 1210. g., najpoznatijeg njemačkog srednjovjekovnog pjesnika, ali i drugih legendi o Gralu. Dvadesetak godina kasnije, Wagner cijelu godinu dana piše libreto stvarajući oko osnovne jezgre Eschenbachova epa čitav niz situacija i likova. Sljedećih pet godina, u periodu od 1877. do 1882. g., radi na kompoziciji ove "sakralne muzičke drame".

Parsifal se smatra izrazito statičnom operom i taj je vizualan dojam u skladnom kontrapunktu s nutarnjom dinamikom, s dubokom dramom koju pokreću likovi i koja te iste likove pokreće. Ova nevidljiva akcija je, kako kaže Wagnerov biograf Lichtenberger: "duboki pokretač, živa duša djela". Sve likove karakterizira slojevitost i teško ih možemo automatski svrstati u određene crno-bijele mentalne obrasce. Oni u pojedinim situacijama, kada to najmanje očekujemo, reagiraju nepredvidljivo. Ovim iznenadnim obratima Wagner transformira naš položaj promatrača u položaj sudionika, približavajući nas srcu i stvarnosti ove ljudske drame.

Poznata monumentalnost Wagnerovih uvertira u *Parsifalu* dostiže nadzemaljsku dimenziju. U njegovom prepoznatljivom stilu pred nama izranjaju osnovne karakteristične muzičke zamisli (tzv. lajtmotivi) svega onoga što će se u samoj operi odvijati. Čini se kao da na jednom nevidljivom planu dobivamo obrise vizija likova, ideja i predmeta te zakona sudbine, koja ih sve povezuje u jednom neumitnom smjeru. Sam kompozitor daje uvertiri moto: "Vjera, nada, ljubav", i s tom namjerom uvodi nas u radnju koja otpočinje u šumi u kojoj se nalazi skriveni Gralov dvorac. U njemu se

čuvaju sveti predmeti: Gral – simbol nutarnjeg, ispunjenog života i tajnog znanja, i koplje – oružje volje koje samo svjesno usmjereno može biti korisno, inače se pretvara u svoju suprotnost. Spletom okolnosti, upravo se to dogodilo Gralovom kralju Amfortasu koji zbog rane zadobivene vlastitim kopljem trpi strašnu bol. Vitezovi, čuvari Gralovog dvorca, dobivaju od Grala posebnu snagu, jedino ako je upotrebljavaju za dobro i pravdu; međutim, svako otkrivanje Grala, koje Amfortas zbog svoje funkcije mora voditi, stvara mu dodatne, nepodnošljive muke.

U svom mračnom zamku na rubu šume boravi zli čarobnjak Klingsor. Amfortasov otac Titurel smatrao ga je nedostojnim da postane Gralov vitez. Povrijeđeni je Klingsor zadobio čarobnu moć i pusti je predjel u blizini Gralove šume pretvorio u prekrasan vrt koji je nastanio zavodljivim djevojkama. Naslijedivši Titurela, Amfortas je pokušao slomiti Klingsorovu moć. Međutim, Amfortasa je zavela lijepa Kundry, a Klingsor mu je, ranivši ga, oduzeo sveto koplje. Amfortas, očajan zbog svoje slabosti, dubokim kajanjem zadobiva proročanstvo ispisano na svetoj posudi, po kojem mu samo jedan čovjek može pomoći: "onaj koji spoznaje kroz suosjećanje, nevina luda, nada je u onome kojeg sam izabrao".

U ovom prvom dijelu Wagner postepeno oslikava čovjekovo polje svijesti, simbolički predloženo šumom. Mistično, životno središte te šume Gralov je dvorac u kojem je skriven Gral, dostupan samo onima koji su ga dostojni.

Gralov dvorac nevidljiv je običnim očima, iako predstavlja čovjekovu jedinu stvarnost, za razliku od Klingsorova zamka koji je lakše dostupan i vidljiv mada, kako nam Wagner otkriva u drugom činu, predstavlja veliku iluziju i ono nestvarno.

Na rubu osviještenog ljudskog djelovanja nalazi se područje nesvjesnog i opasnog. Ono je prikazano pustim predjelom u kojem će onaj niži, ali vrlo moćan aspekt čovjekove materijalne svijesti izgraditi bujni vrt ispunjen brojnim privlačnim zamkama. Wagner nam na samom početku ukazuje na narušenu ravnotežu u kojoj Amfortas, istinski kralj i čuvar svetog, pada kao žrtva jednog trenutka nepažnje i slabosti. Ova je narušena ravnoteža okidni mehanizam koji pokreće sve likove radnje i upliće ih u proces koji vodi ponovnom uspostavljanju harmonije. Taj će proces pružiti sudionicima prilike kroz koje će se moći odlučiti, promijeniti, iskupiti.

Između dva osnovna pola čovjekove nutrine, višeg i nižeg, kreće se Kundry, gospodarica Klingsorovih djevojaka, ali i vidarica i čarobnica koja pomaže Amfortasu. Ona je duša, nositelj ljudskih psiholoških karakteristika koje su u stalnom, nemirnom previranju,

krećući se od jednog do drugog pola. Kundry je u potpunosti moći Klingsora i često boravi u šumi Gralovog dvorca, u društvu vitezova od kojih je mnoge zavela, ali se istovremeno dubokom požrtvovnošću i bez očekivanja zahvale ili nagrade pokušava iskupiti za svoja pogrešna djela.

Spas za Kundry, kao i za Amfortasa označava dolazak Parsifala. Značenje njegova imena, kako tumači Wagner u jednom svom pismu, dolazi od arapskih riječi *parsi*, čist i *fal*, priprost, luda, a u operi ga otkriva proročanstvom – *nevina luda, onaj koji spoznaje kroz suosjećanje*. Međutim, da bi ova nevina, jednostavna duša ispunila svoju misiju, mora je najprije prepoznati i mora svoje čisto, ali nesvjesno djelovanje pretvoriti u odgovorno. Wagner nam upravo ukazuje na taj put nutarnjeg sazrijevanja i odrastanja kojeg Parsifal započinje tako da se otisne od poznatih, ustaljenih okvira i upusti u nepoznato, u avanture. Ustajene navike, kao i želju da se iz straha zbog mogućeg gubitka pod svaku cijenu zadrži postojeće staro stanje, u operi predstavlja lik njegove majke. Gorka životna iskustva u kojima je izgubila muža nagnala su je u bijeg od stvarnosti, u svojevrstu izolaciju u kojoj će odgojiti Parsifala, držeći ga daleko od ljudi. Ipak, nakon slučajnog susreta s vitezovima, Parsifal je napušta i započinje svoje lutanje.

Parsifal nema jasnu viziju kamo krenuti, a kako je čist i prostodušan, neobjašnjiva nutarnja snaga ga vodi do skrivenog Gralovog dvorca. Loveći zabranjene

životinje u Gralovom području otkriva ga Gurnemanz, stari Gralov vitez, koji u Parsifalu naslućuje onoga kojeg je proročanstvo izabralo. U psihološkom smislu Gurnemanz predstavlja dvojniu prirodu razuma, s jedne strane objektivnu i intuitivnu, s druge subjektivnu i sumnjičavu. Zato Gurnemanz, uz svečanu "Muziku preobražaja", najprije vodi Parsifala do prostorije u kojoj se priprema sveta večera i otkrivanje Grala, da bi ga nakon svega protjerao smatrajući kako njegov dolazak nije donio očekivani spas.

Ovaj se posljednji dio prvog čina i muzički i scenski doima nadnaravnim. Kroz vrlo jednostavne pokrete i božansku muziku otkriva se tajanstveni Gral, izvor života i boravište najdubljeg ljudskog znanja. Parsifal nepomično promatra strahovitu Amfortasovu muku, koju on podnosi s krajnjim naporom, dok njegovi vitezovi primaju životnu snagu. Odjednom, proboden žestokim bolom, hvata se za srce; patnja drugog postaje i njegova vlastita. Osjećajem samilosti za onoga koji pati Parsifal dolazi do svoje prve spoznaje, ali on time nije ispunio Gurnemanzova očekivanja. Izgnan iz Gralovog dvorca, Parsifal će morati ponovno pronaći put prema središtu koje je izgubio, ali ne više vođen slučajem nego vlastitom voljom.

Ipak, da bi iznova došao do tajanstvenog središta, Parsifal mora pobijediti Klingsora. Zli čarobnjak zna za njegov dolazak, ali mu je potrebna Kundry da bi ga pobijedio. Ona je već u Gralovoj šumi susrela Parsifala i sada se pokušava oduprijeti Klingsorovom naređenju. Međutim, Klingsor je njezin gospodar i ona se pokorava. Tada od njega dobiva podrugljivu poruku: "Onaj koji te odbije, oslobodit će te: pokušaj s ovim mladićem koji se približava". Zanimljivo je da ključ za oslobođenje Kundry Wagner stavlja u usta mračnog Klingsora koji nam ovdje otkriva veliku tajnu ljudske psihe, nesretne pod vlašću nagona i želja tijela kojima se ne može oduprijeti. Oslobođenje psihe od okova tjelesnog i prolaznog moguće je ukoliko čovjekov duh svojom čistoćom odbije od sebe iluzije. Parsifal odbija zavodnje Kundry kojom upravlja Klingsor i po drugi put u svom srcu doživljava neizmjernu bol. On spoznaje svoj zadatak, spasiti sve one koje je Kundry zavela i spasiti nju samu. Parsifal joj nudi pomoć ako mu pokaže put do Amfortasa. Kundry konačno pristaje, ali pod uvjetom da joj pokloni trenutak svoje ljubavi. Kako Parsifal ne pristaje na to, Kundry poziva u pomoć Klingsora koji na njega baca sveto koplje. Međutim, koplje se zaustavlja nad Parsifalovom glavom, on ga uzima i njime oblikuje znak križa. U tom trenutku nestaju sve iluzije, mračni se dvorac ruši ostavljajući pustoš u kojoj

sada preostaje jedino Kundry. Parsifal odlazi sa svetim kopljem u rukama, upućujući joj poruku: "Ti znaš gdje me ponovno možeš naći."

Nakon mnogih godina lutanja Parsifal se jednog lijepog proljetnog jutra konačno približava Gralovoj šumi; međutim, ondje se štošta promijenilo. Već poprilično ostario, Gurnemanz živi kao isposnik na rubu šume, a Kundry, sada smirena, spremna je jedino služiti. Kada su u daljini ugledali Parsifala, u prvi ga tren nisu prepoznali i Gurnemanz vrlo podozrivo naređuje strancu da odloži oružje. Parsifal se pokorava, a Gurnemanz biva duboko ganut prepoznavši Amfortasovo sveto koplje i mladića kojeg je nekada protjerao. Parsifal im priča o svojoj radosti što je nakon brojnih kušnji i dugog traženja konačno pronašao put. Gurnemanz mu otkriva teške nedaće koje su nakon njegova odlaska zadesile dvorac i vitezove, jer Amfortas više nije htio vršiti obred otkrivanja Svetog Grala. Tako su vitezovi slabili iz dana u dan, a on sam je pobjegao iz dvorca i postao isposnik. Parsifal, uvjeren da je on krivac za to, pada gotovo onesviješten i Kundry i Gurnemanz ga odvedu na sveti izvor da se pročisti i smogne snage do kraja ispuniti svoju misiju. Umoran, Parsifal moli da ga odvedu do Amfortasa i saznaje da njegovi vitezovi pripremaju sahranu Titurela za vrijeme koje će Amfortas posljednji put otkriti Gral. Pročišćen svetom tekućinom i mirisima, Parsifal, sada novi Gralov kralj,

najprije obavlja krštenje Kundry obraćajući joj se s ljubavlju: "Ovo je prva dužnost koju činim... vjeruj u svog osloboditelja". Ovim elementom Wagner ukazuje na prvi važni rezultat dugog napora sazrijevanja i duhovnih nastojanja. Jer nije dovoljno samo uništiti Klingsora i njegove mračne obmane, nije dovoljno samo osloboditi psihi služenja Klingsoru. Potrebno je psihi vratiti povjerenje u njezina pravog gospodara, kako bi mogla izražavati svoje stvarne vrijednosti.

Nakon ispunjenja tog dijela svog zadatka, krug Parsifalova traganja konačno se zatvara. Otpočinje završni obred u onoj istoj dvorani u kojoj je nekoć kroz samilost spoznao bol. Vitezovi postavljaju Titurelovo tijelo na odar, donose bolesnog Amfortasa, te zauzimaju svoja mjesta u krugu. Amfortas se, sasvin iscrpljen od muka, opire razotkriti Gral. Tada istupi Parsifal i svetim kopljem zacijeli Amfortasovu ranu te naredi otkrivanje Grala. Dok predan molitvi podiže čudesnu posudu, u dvorani se pojačava tama, a iz visine se počinje širiti svjetlost. Gral je zasjao, a nad Parsifalom zalepršala golubica. Istovremeno, Kundry umire očiju uprtih u njega, a Amfortas i Gurnemanz kleknu, odujući mu počast. Jedan ciklus se završio i novi kralj je zauzeo svoje prijestolje.

Međutim, njegova pobjeda tiče se svih i povlači za

sobom njihove velike promjene. Titurel, kao simbol starih i ostvarenih vrijednosti, umire jer je ispunio svoju ulogu; Gralovom dvorcu kojeg je sagradio više nije potrebna njegova zaštita. Zašto Kundry umire? Wagner je očito želio naglasiti vječnu istinu – da bi nastalo nešto istinski novo, potrebna je žrtva i uništenje svega beskorisnog, svega onog što u postojećem obliku više ne može vršiti svoju istinsku funkciju. Ali, dok na samrti gleda Parsifala, ona poput ogledala poprima njegov odraz što je u tradicijama istinska uloga psihe. Taj odraženi duh postaje novo biće simbolički predočeno golubicom – dušom koja je oslobođena i pročišćena kadra letjeti. Gurnemanz je konačno uvjeren u stvarnost Gralom danog proročanstva. Podvojeni razum postaje siguran i odlučan. Amfortas je središnja os koja povezuje staro i novo, nesavršeno i savršeno, početak i krajnji cilj. Iako nedovoljno čist iznutra, on je ipak sačuvao ono što je sveto, trpeći krajnje muke i nadajući se ispunjenju proročanstva. Zato na kraju dobiva oslobođenje prihvaćajući s poštovanjem novog čuvara Grala. Parsifal je njegov duhovni sin, usavršena i pročišćena faza istog bića i iste uloge. Spoznajući kroz samilost, nevina je luda postala novi pokretač vječno obnavljajuće snage života i mudrosti. ♀

Francis Bacon O SMRTI

Ljudi se plaše smrti kao što se djeca plaše mraka, i kao što priče pojačavaju taj urođeni strah kod djece, to isto one čine i kod ljudi.

Zaista, razmišljanje o smrti kao o kazni za grijehe i prijelazu u drugi svijet, sveto je i pobožno; ali strahovanje od smrti kao od danka koji pripada prirodi, malodušno je...

U pobožnim razmišljanjima, međutim, ima katkada pomiješane taštine i praznovjerja. Naići ćeš u nekim redovničkim knjigama o mučenju tijela kako čovjek treba samo pomisliti na bol tek što mu vrhove prstiju pritisnu ili stegnu spravama, pa će otuda lako moći pretpostaviti kakvi su bolovi smrti kad je cijelo tijelo trulo i u raspadanju; međutim, smrt mnogo puta prolazi s manje bola, nego što je mučenje jednog uda; jer najvitalniji dijelovi tijela nisu i najosjetljiviji.

Zato je dobro rekao onaj što je govorio samo kao filozof i običan čovjek. *Pompa mortis magis terret quam mors ipsa* (Pratioci smrti više plaše negoli sama smrt).

Jauci i drhtaji, i bezbojno lice, i uplakani prijatelji, i crnina, i posmrtni obredi i tome slično, predstavljaju smrt strašnom.

Vrijedno je primijetiti da u ljudskoj duši nema strasti koja bi bila tako nejaka da ne bi nadjačala i pobijedila strah od smrti; pa stoga, kad čovjek ima oko sebe toliko pratioca koji je mogu pobijediti u boju, smrt nije tako strašan neprijatelj.

Osveta likuje nad smrću; ljubav je čini beznačajnom; častoljublje stremlje k njoj; tuga joj hrli ususret; strah je preduhitruje; štoviše, čitamo da je poslije samoubojstva cara Otona žalost (najnježniji od svih osjećaja) bila tolika da su mnogi, kao najvjerniji sljedbenici, dobrovoljno pošli u smrt iz suosjećanja prema svom vladaru.

Seneka još dodaje pretjeranu izbirljivost i zasićenost: *Cogita quamdiu eadem feceris; mori velle, non*

tantum fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest (Čovjek je spreman umrijeti, iako nije ni hrabar ni nesretan, već samo zato što mu je dozlogrdilo tako često raditi istu stvar iznova).

Ne manje vrijedno je primijetiti kako približavanje smrti malo utječe na plemenite duhove. August Cezar je umro s pozdravom: *Livia, conjugii nostri memor, vive, et vale* (Zbogom, Livija, dokle god živiš, ne zaboravi dane našeg bračnog života). Tiberije, u pretvaranju, kao što Tacit govori o njemu: *Jam Tiberium vires, et corpus, non dissimulatio, deserebant* (Tjelesna snaga je ostavljala Tiberija, ali njegovo je pretvaranje ostajalo). Vespazijan, u šali, sjedeći na tronošcu: *Ut puto Deus fio* (Čini mi se da postajem Bog). Galba, s riječima: *Feri, si ex re sit populi Romani* (Udri, ako je to za dobro rimskog naroda), pruživši vrat. Septimije Sever, poručujući: *Adeste, si quid mihi restat agendum* (Pričekajte u slučaju da još nešto moram obaviti) i tako dalje.

Doista, stoici su i suviše pažnje poklanjali smrti, i svojim ozbiljnim pripremama davali joj strašniji vid. Bolje kaže onaj *qui finem vitæ extremum inter munera ponat naturæ* (koji smatra kraj života jednim od darova prirode).

Prirodno je umrijeti, kao što je i biti rođen; i možda je za novorođenče dolazak na svijet isto tako bolan kao što je za odrasle smrt.

Čovjek koji umre u predanom radu sličan je borcu koji je ranjen dok krv u njemu ključa i koji, za neko vrijeme, ne osjeća ranu; zato duh koji je usredotočen i usmjeren na nešto dobro zaista otklanja od sebe bolove smrti. Ali iznad svega, vjeruj, najumilnija pjesma jest *Nunc dimittis* (Sad otpuštaš slugu svojega), kad je čovjek postigao valjane ciljeve i očekivanja.

U smrti ima i ovo: ona otvara vratnice slavi i ugušuje zavist. *Extinctus amabitur idem* (Kome su zavijedjeli za života, bit će voljen kada umre). ☞

***Jedinstvo se nalazi u onome što spaja raznolikosti.
Ono je u zakonu, smislu, ljubavi, u duši ljepote.***

Nilakanta Sri Ram

www.nova-akropola.com